

2. Державний архів Черкаської області (ДАЧО). Ф. 5625. Оп. 1. Спр. 5154 [Дело № 92145 по обвинению Оржеховского Йосифа Ромуальдовича и Оржеховской Елены Францевны по ст. ст. 54-1 п. «а» УК УССР. 14 декабря 1937 – 21 ноября 1957 гг.]. 104 арк.

3. Обвинувальний висновок у слідчій справі № 92145 по обвинуваченню Й.Р. Оржехівського і О.Ф. Оржехівської за ст. 54-1 п. «а» УК УРСР // ДАЧО. Ф. 5625. Оп. 1. Спр. 5154. Арк. 43–45.

4. Оперативний приказ народного комиссара внутренних дел СССР № 00485 от 11 августа 1937 г. Письмо о фашистско-повстанческой, шпионской, диверсионной, пораженческой и террористической деятельности польской разведки в СССР (№ 59098 от 11 августа 1937 г.). З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ.1997. № 1/2 (4/5). С. 15–44.

5. Постанова про арешт Й.Р. Оржехівського // ДАЧО. Ф. 5625. Оп. 1. Спр. 5154. Арк. 3.

6. Постанова про арешт О.Ф. Оржехівської // ДАЧО. Ф. 5625. Оп. 1. Спр. 5154. Арк. 10.

7. Протокол допиту обвинуваченого Й.Р. Оржехівського від 15 грудня 1937 р. // ДАЧО. Ф. 5625. Оп. 1. Спр. 5154. Арк. 17–20.

8. Протокол допиту обвинуваченої О.Ф. Оржехівської від 17 грудня 1937 р. // ДАЧО. Ф. 5625. Оп. 1. Спр. 5154. Арк. 28–32.

9. Шаповал Ю.І. Польської військової організації справа 1938. Енциклопедія історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe? Polskoj_orhanizatsii_1938. (дата звернення: 26 травня 2020 р.).

УДК 477.75 356.363 (323.2) «2003–2009»

РЕПЕТИЦІЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В КРИМУ ТА СЕВАТОПОЛІ ЯК ВИЯВ ПОЛІТИКИ ТОТАЛІТАРИЗМУ

Сергій Соколюк,

*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри Військово-Морських Сил
Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*

Проведено аналіз подій 2003–2009 рр., що передували збройній агресії Росії проти України. Визначено, що такими подіями став інспірований владою РФ конфлікт навколо острова Коса Тузла у Керченській протоці восени 2003 р.; зрив проросійськими політичними партіями та громадськими організаціями Криму українсько-американських військово-морських навчань «Сі Бриз – 2006»; знищення 5 липня 2008 р. представниками проросійських організацій за сприяння російських спецслужб пам'ятного знаку в Севастополі, присвяченому 90-річчю підняття українських прапорів на кораблях Чорноморського флоту навесні 1918 р.; зрив проросійськими громадськими та політичними рухами Криму берегової фази навчань «Сі Бриз – 2008» у районі озера Донузлав у липні 2008 р. та саботаж депутатами проросійських політичних партій у Верховній Раді України рішення про проведення навчань «Сі Бриз – 2009». Ці та інші події стали репетицією збройної агресії Росії проти України у формі «гібридної війни».

Ключові слова. міжнародні військово-морські навчання, зрив навчань, проросійські політичні партії та організації, збройна агресія, «гібридна війна».

An analysis of the events of 2003–2009 that preceded Russia's armed aggression against Ukraine was conducted. It is determined that such events were the conflict inspired by the Russian authorities around the island of Kosa Tuzla in the Kerch Strait in autumn 2003; disruption of the Ukrainian-American naval exercises «Sea Breeze – 2006» by pro-Russian political parties and public organizations of Crimea; destruction on July 5, 2008 by representatives of pro-Russian organizations with the assistance of Russian special services of a memorial sign in Sevastopol, dedicated to the 90th anniversary of the raising of Ukrainian flags on ships of the Black Sea Fleet in the spring of 1918; disruption by the pro-Russian social and political movements of the Crimean coastal phase of the «Sea Breeze – 2008» exercise near Lake Donuzlav in July 2008 and sabotage by deputies of pro-Russian political parties in the Verkhovna Rada

of Ukraine of the decision to hold the «Sea Breeze – 2009» exercise. These and other events became a rehearsal of Russia's armed aggression against Ukraine in the form of a «hybrid war»

Keywords. *international naval exercises, disruption of exercises, pro-Russian political parties and organizations, armed aggression, «hybrid war».*

Збройна агресія Російської Федерації проти України у лютому – серпні 2014 року стала наслідком низки суб'єктивних і об'єктивних чинників та дій, яким надана, надається і ще буде надана належна фахова оцінка. Але бачиться актуальним, з погляду часу, зробити певний історичний аналіз подій, які передували їй, по суті, були передвісником, а по-суті, репетицією підступних дій північно-східного сусіда, які і призвели до анексії Криму та тимчасової окупації частини території Донецької та Луганської областей, загибелі понад 15 тисяч громадян України, зокрема, понад 4 тис. захисників Батьківщини.

Насамперед, слід зазначити, що протягом всього часу з проголошення незалежності України проросійськими організаціями в Криму і особливо в Севастополі, спрямовано і підживлювано з Росії, активно просувалася ідея слов'янської єдності трьох «братніх» народів – росіян, українців та білорусів. Але, аналізуючи історію відносин XIX–XX століть, викристалізувалася цікава закономірність: як тільки починає звучати тема слов'янської єдності – слід чекати війни. І це трапилося: після понад двадцятирічної ідеологічної обробки населення цією ідеєю, яка плавно переросла в ідею «русского мира», Росія, на словах заявляючи про дружбу, у лютому – серпні 2014 року підступно захоплює частину території України.

У розвитку незалежної України кризових моментів було декілька, причому в трьох з них наша держава опинялася на межі зникнення. За періодом відділення від СРСР, який міг закінчитись трагічно, були події в Криму 1992–1994 р. – дуже близькі до громадянського військового конфлікту, подібні до конфлікту в Косово. І третім критичним моментом став інцидент навколо острова Коса Тузла [4]. Ця криза в російсько-українських відносинах наприкінці 2003 р. була викликана спорудженням в Керченській протоці дамби з берега Краснодарського краю до українського острова Коса Тузла для здійснення тиску на Україну з метою врегулювання статусу Керченської протоки та Азовського моря на користь Росії [7]. Він був подібний до конфлікту 1969 р. між СРСР і Китаєм за острів Даманський на річці Уссурі. Утім, різниця у цих інцидентах полягала у тому, що острів був з'єднаний із материком після укладення у 1991 р. мирної угоди із Китаєм, натомість з'єднання Коси Тузла із узбережжям мало відбутися всупереч усім правовим нормам [1, с.5].

Однак, цей конфлікт, підігрітий хвилею антиукраїнських настроїв у Росії, викликав бурю антиросійських акцій в Україні, на короткий час об'єднавши перед обличчям можливої агресії все українське суспільство: різні політичні сили практично зайняли одну патріотичну позицію, люди незалежно від соціального стану та мови відчували себе громадянами України і її патріотами [5]. Утім, навіть після зустрічі у грудні 2003 р. президентів Л. Кучми і В. Путіна та підписання ними Договору про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки, питання про російсько-український кордон і про режим Азовського моря так і залишилися нерегульованими [15]. І тільки 12–13 липня 2005 р. у результаті чергових міждержавних консультацій Росія визнала приналежність Україні о-ва Коса Тузла в Керченській протоці і «вод навколо нього» [7].

У підсумку, цей конфлікт став, по суті, «спробою перевірити» Росією не стільки пильність українських прикордонників, військових моряків та й Збройних Сил загалом, а раше стійкість українського політикуму до зовнішніх загроз, які, як ми бачимо, тоді тільки набирали сили. Крім того, він мав стати засобом утвердженню тоталітарного режиму В. Путіна. На щастя, до воєнної сутички тоді не дійшло, але це зовсім не означало, що президент Л. Кучма вчергове не зрадить українські інтереси і не піде на компроміс зі «старшим братом» – як уже

бувало. Можна тільки робити припущення, що він пообіцяв Путіну аби залагодити цей конфлікт, тобто замирити агресора. Разом з тим, ці події засвідчили, що Росія так просто не відступить від територіальних претензій до України, що і сталося через понад десять років – у лютому – березні 2014 р. і з початком розв'язаної РФ війни проти України та подальших подій в Азовському морі та Керченській протоці у 2018 р. «спрацювало» на користь ворога.

Невдовзі, майже через три роки, у травні – червні 2006 р., Росія через своє політичне лобі у Верховній Раді України, проросійські політичні партії, громадські організації та рухи зірвала міжнародні військово-морські навчання «Сі Бриз – 2006» («Sea Breeze – 2006»), які проводилися в Україні щорічно з 1997 р. відповідно до Меморандуму 1993 р. про взаєморозуміння та співробітництво з питань оборони та військових відносин між міністерствами оборони США й України [15]. Вони мали розпочатися 17 червня 2006 р. і стати найбільшим в Україні та найважливішим для ВМС ЗС України головним практичним заходом їх підготовки до участі в антитерористичній операції НАТО в Середземному морі «Активні зусилля», а також адаптувати підготовку українських ВМС до вищих міжнародних стандартів [12]. До того ж, Україна надавала військову та цивільну інфраструктуру чорноморського узбережжя, а США, здійснюючи технічну та фінансову підтримку, мали надати допомогу у розбудові приморської інфраструктури України, зокрема, інженерному переобладнанні полігону в Старому Криму [16].

Проте, організоване російськими політичними колами та реалізоване фракціями Партії регіонів (ПР), Прогресивної соціалістичної партії України (ПСПУ), Комуністичної партії України (КПУ), Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) (СДПУ(о)) та проросійськими громадськими організаціями протягом травня – червня здійснили блокування порту та місця проведення навчань у Феодосії, Сімферополі та Старому Криму [9; 18], що й призвело до скасування морської фази навчань, яка мала розпочатися 19 липня 2006 р. в акваторії Чорного моря [12]. При цьому, у блокуванні взяли участь також представники цих партій з Донбасу, Верховної Ради Криму, проросійськи налаштовані активісти із Севастополя, Сімферополя й Алупки [18], «Российской общины», «Союза советских офицеров», «Общественно-патриотического движения «Родина», «Всеукраинской организации Союза рабочих, крестьян и трудовой интеллигенции», «Прорыв» [14], а також члени російської АДПР (були згодом депортовані), донські та кубанські козаки (!?). Пікетників у Феодосії закликала до рішучіших дій лідер прогресивних соціалістів Н. Вітренко та, прикриваючись мандатом члена Парламентської Асамблеї Ради Європи, лідер КПРФ В. Зюганов [10]. Ці та інші акції протесту патронував депутат Держдуми РФ Директор інституту СНД К. Затулін [2]. Коргрупи російських ЗМІ НТВ та РТР, які, на задрість місцевих журналістів, посилено фінансувалися, активно висвітлювали ці акції [10].

Демонстративна агресивність натовпу проросійських вандалів 5 липня 2008 р. у Севастополі під час святкування Дня ВМС ЗС України, які атакували кордон українських моряків та знищили пам'ятний знак на честь підняття державних прапорів на кораблях Чорноморського флоту у 1918 році, чітко засвідчила про присутність у їхніх лавах кадрових співробітників російських спецслужб. Як це потім повторилося у лютому – березні 2014 р., попереду вони запускали місцевих бабусь. Разом з тим, події 5 липня 2008 р. у Севастополі засвідчили про розгортання якісно нового етапу українсько-російського протистояння [9]. Спроба надати належну правову оцінку цим подіям та притягнути провокаторів до відповідальності викликало невдоволення у проросійських організацій, які закликали також до надання права безстрокового перебування Чорноморського флоту РФ у Севастополі та Криму, оскільки в ньому «бачили свою опору і надію» [5]. А бездіяльність місцевої офіційної влади надихнула антиукраїнські сили на посилення провокацій, метою яких стала остаточна втрата українського контролю над Кримським півостровом.

Не минуло й двох тижнів, коли в період з 14 по 26 липня 2008 р. у районі Одеси, Миколаєва та в Криму відбулися чергові американо-українські тактичні військово-морські навчання «Сі Бриз – 2008» із залученням держав – членів НАТО та країн – учасників програми Альянсу «Партнерство заради миру», метою яких було підвищення рівня взаємодії і сумісності підрозділів країн – учасників проведення «миротворчих і гуманітарних операцій», ці ж проросійські партії та громадські організації у районі озера Донузлав зірвали берегову фазу навчань, провокаційними діями захопивши українську військову техніку та намагаючись захопити польовий командний пункт [17]. Очолив цю акцію особисто екс-лідер кримських комуністів Л. Грач, відомий своїми антиукраїнськими та антикримськотатарськими поглядами. Він, користуючись своєю недоторканістю депутата Кримського парламенту, був присутній у районі проведення навчань і надавав цілевказівки членам ПСПУ, «Русского блока» із Сімферополя та Севастополя й особисто координував їх дії [5]. Слід зазначити, що цим діям передувала надзвичайно активна та цілеспрямована інформаційна акція російських та кримських проросійських ЗМІ, котрі всіляко прагнули роздмухати протестні антиНАТОвські настрої серед кримського населення та зірвати проведення навчань [13].

Головним завданням наймасштабніших у своїй історії військових навчань «Сі Бриз – 2009», мала стати підготовка підрозділів ВМС ЗС України до боротьби з піратством. Утім, навчання було зірвано через небажання депутатів від фракцій ПР, ПСПУ і КПУ голосувати за їх проведення. У навчаннях, згоду на участь в яких дали 16 країн, з використанням бойових кораблів, авіації, піхотних підрозділів, офіцерів і спостерігачів до складу багатонаціональних штабів, планувалося залучити 14 кораблів, катерів і допоміжних суден ВМС ЗС України, 3 кораблі Морської охорони Державної прикордонної служби, 7 вертольотів і 3 літаки авіації Військово-Морських Сил, Сухопутних військ і Повітряних сил ЗС України, близько 1500 військовослужбовців, понад 50 одиниць бронетанкової та автомобільної техніки та провести завершальний етап державних випробувань військово-транспортного літака Ан-70, зокрема, провести з нього різними способами десантування підрозділів аеромобільних військ і морської піхоти ЗС України. Двічі, 22 травня та 12 червня 2009 р., ці фракції відмовилися включити до порядку денного законопроект президента В. Ющенка про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України для участі у цих навчаннях [3].

Не можна не погодитися з висновком одного зі знаних вітчизняних експертів – політологів Г. Перепелиці ще у 2007 р. про те, що спроба ревізії зовнішньополітичного курсу України може становити загрозу її національній безпеці, оскільки вона позбавляє країну механізмів захисту її безпеки і оборони, що прямо пов'язане з дотриманням Україною позаблокового статусу та повномасштабної інтеграції в Єдиний економічний простір. Цей чинник, поряд із намаганням визначити засади зовнішньої політики під правлячу коаліцію є суттєвим викликом для безпеки країни. Відтак, з кожним переформуванням парламентської більшості змінювався і зовнішньополітичний курс країни. Небезпека полягала в тому, що тоді зовнішня політика віддзеркалювала не національні інтереси, а корпоративні чи вузько кланові інтереси та партійні програмні. У такому разі вона взагалі буде позбавлена всілякого сенсу. Збереження такої небезпечної для країни тенденції призвела до загострила цілий комплекс проблем у її відносинах з Російською Федерацією та великої імовірності втрати Україною її державного суверенітету і незалежності [11].

Найбільшу загрозу для України складало намагання Росії повернути собі статус великої держави, як одного з впливових центрів багатополярного світу за рахунок реінтеграції в лоно своєї державності країн пострадянського простору. Для України таким реінтеграційним проектом з боку Росії було залучення її до формування Єдиного економічного простору. З цією метою в Україні, як зазначено вище, були створені та дуже вільно почувалися всілякі проросійські організації,

які отримували потужну фінансову підтримку від «подільників» Кремля і проводили руйнівну «роз'яснювальну» та організаційну роботу. У країні абсолютно відкрито діяла (і діє сьогодні!) «п'ята колона» чиновників і політиків, які перебували на службі у сусіднього режиму. Окремі кремлівські «кроти» пробилися (чи сьогодні їх висувають!) у вище керівництво владних структур, не кажучи вже про тогочасну «регіоналістську» частину Верховної Ради. Ці «кроти» гальмували реформи, ухвалювали вигідні Москві рішення. Їм навіть вдалося заблокувати підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом. Як зазначав ще у розпал Євромайдану 28 січня 2014 р., коли вже неодноразово пролилася кров його учасників, журналіст О. Косвінцев, який засвідчив уже наявні та передбачив таємні перекидання в Україну «ескадронів смерті» – тисяч російських силовиків, сотень снайперів і фахівців з боротьби з «масовими заворушеннями» зі складу сил спецпризначення ЗС РФ, що вивільнилися б після закінчення зимової Олімпіади у Сочі [8]. Все це призвело до того, що Україна опинилася на межі повної втрати суверенітету України.

Таким чином, проведений аналіз подій початку XXI ст. – зрив українсько-американських військово-морських навчань «Сі Бриз – 2006», антиукраїнські акції під час святкування Дня ВМС ЗС України 5 липня 2008 р. в Севастополі, зрив проросійськими політичними силами міжнародних навчань «Сі Бриз – 2008» та «Сі Бриз – 2009» та інші факти і події – стали, по-суті, репетицією «гібридної» війни Росії проти України. Ці та подібні акції засвідчили про тривалу цілеспрямовану систематичну діяльність політичних кіл РФ та проросійськи налаштованих політиків та ЗМІ в Україні, зокрема, у Криму, Севастополі та інших регіонах країни щодо дестабілізації обстановки, зриву заходів міжнародного військового співробітництва ВМС ЗС України, стали не тільки провокацією проти українського народу та нашої держави, а й черговими репетиціями «гібридної війни» Російської Федерації – держави, в якій і до сьогодні панує тоталітарна влада – проти України.

Отже, усе це, як показав час, призвело до подій у Криму з подальшою збройною агресією РФ та анексією півострова і тимчасовою окупацією частини території Луганської і Донецької областей – спроби знищення Української держави. Ці та інші події свідчать про необхідність ретельного врахування уроків історії та недопущення сьогодні і в подальшому таких трагічних помилок. Відтак, це потребує від України цілого комплексу узгоджених дій і заходів, а також розробки стратегії з нейтралізації та попередження цих негативних, а часом, і загрозливих явищ і процесів. Відповідно, безпековий компонент має бути одним із головних пріоритетів зовнішньої і внутрішньої політики української влади.

Література

1. Ананьїн О. Конфлікт навколо острова Коса Тузла: військово-історичний аспект // Війна на Донбасі. 2014–2017 рр. [Текст] : зб. наук. праць за матеріалами III Всеукр. наук. військ.-істор. конф., 19 квітня 2018 р. / Нац. військово-історичний муз. України. – К., 2018. – С. 4–10.
2. Булава І. Геббельсyatина // Флот України. – №23 від 09.06.2006 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fleet.sebastopol.ua/articles/gebbelsyatina>.
3. Військові навчання НАТО в Криму зірвано // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/viiskovi-navchannya-nato-v-krimu-zirvano.html>.
4. Євген Марчук: «Проблема сучасної України – це ігнорування близького і далекого історичного досвіду» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://innovations.com.ua/ua/articles/op-manage/19536/jevgen-marchuk-problema-suchasnoji-ukrajini-ce-ignoruvannya-blizkogo-i-dalekogo-istorichnogo-dosvidu>.
5. Исповедь крымчанина. Часть 2. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sevastopol.su/blog/read/id/1796>.
6. Карпенко В. Виклики XXI віку. Політичні хроніки пером публіциста. 1. Цупкі обійми «старшого брата». Проблема Тузла законсервована, але не розв'язана // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrlife.org/main/karp/vyklyky11.htm>.
7. Конфлікт вокруг Тузлы (2003) // [Електронний ресурс]: Режим доступу: [http://krumology.info/index.php/%_\(2003\)](http://krumology.info/index.php/%_(2003)).

8. Косвінцев О. Сочинська Олімпіада «квапить» Євромайдан // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zaxid.net/home/showSingleNews.do?sochinska_olimpiada_kvapit_yevromaydan&objectId=1301586.

9. Крюгер Ф. Ворожі диверсійні групи в Криму слід негайно нейтралізувати // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maidan.org.ua/arch/oldkrum/1215684969.html>.

10. Лосев И. Политическая мозаика. «Нетипичные» славяне // Флот України. – 2006. – №26. – 17 липня.

11. Перепелиця Г.М. Виклики та загрози національній безпеці України, що надходять з міжнародного середовища // Дергачов О.П., Чалий В.О., Сушко О.В. Вплив гілок української влади на формування зовнішньополітичного курсу України та перспективу відносин з ЄС. Зовнішня політика України в 2006 р. очима експертів / Інститут дослідження зовнішньої політики. – International Review. – №1. – березень 2007. – С.9–18 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/06780/review-1.2007.pdf>.

12. Притула В. Міжнародні навчання «Сі Бриз-2006» не відбудуться // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/948552.html>.

13. Россия подает «Си Бриз» в антироссийском ключе // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ya2004.com.ua/2008/07/18/1158/>.

14. Силкін Є. Коли приїздять сорок народних депутатів з Кисва, в мене виникає питання — невже не можна прислати одного розумного? // Флот України. – 2015. – №26. – 3 липня // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fleet.sebastopol.ua/articles/koli_priyizdyat_sorok_narodnih_deputativ_z_kieva.

15. Сид И. Остров (коса) Тузла: война мифов или новая талассократия? // Со-Общение. – 2003. – №12 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://liter.net/=/Sid/article/sid_soob2003-12_tuzla.htm.

16. Сі Бриз // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%96_%D0%91%D1%80%D0%B8%D0%B7.

17. Соколюк С. Зрив навчань «Сі Бриз-2006» - репетиція «гібридної» війни Росії проти України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.qha.com.ua/ua/analitika/zriv-navchan-quot-si-briz2006-quot-repetitsiya-quot-gibridnoi-quot-viini-rosii-proti-ukraini/4895/>.

18. Хоменко В. Палатя американські прапори й... курортний сезон // Кримська світлиця. – 2006. – №23. – 2 червня // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svitlytsia.crimea.ua/index.php?section=article&artID=3876>.

УДК [324(47+57):323.232]"1946/1936/1953"

ПЕРЕДВИБОРЧА АГІТАЦІЯ І ПРОПАГАНДА У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ ТА РЕАКЦІЯ СУСПІЛЬСТВА

Олександра Стасюк,

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
відділу новітньої історії Інституту українознавства
імені І. Крип'якевича НАН України (м. Львів)*

Висвітлено форми, методи та зміст радянських передвиборчих агітаційно-пропагандистських акцій повоєнного періоду. Вказано на місце виборчих кампаній в системі радянської пропагандистської машини. Наголошено на керівній ролі комуністичної партії в організації та проведенні агітації, що надавало кампанії монопольного характеру. Показано особливу увагу урядових чинників до проведення виборчих кампаній у західних областях УРСР, оцінено ефективність їхнього впливу на свідомість населення. Основними факторами несприйняття змісту передвиборчої пропаганди мешканцями західноукраїнських територій названо вороже ставлення до радянської влади, діяльність українського національно-визвольного руху, дорадянський електоральний досвід, отриманий західними українцями в європейських парламентських структурах.